

پیشگفتار

الحمد لله الذي لا يبلغ مدحته القائلون ولا يحصى نعماءه العادون ولا يؤدى حقه
المجتهدون (نهج البلاغه، خطبه اول)

حمد و سپاس خدای را که به ما توفیق ارزانی داشت تا بتوانیم این کتاب را به پیشگاه
دوستان علم و ادب عرضه بداریم و بر درگاهش جبهه شکر می‌ساییم که پس از
سال‌ها تردید و دودلی، عزمی جزم و همتی راسخ عطا کرد تا این کتاب به سرانجام
رسید و وعده چندین ساله وفا شد.

علم بیان که نخستین بار به صورت مستقل با اندیشه‌های عبدالقاهر جرجانی به
جهان علم معرفی و مبانی و اصولش استوار شد؛ در ابتدا برای اثبات اعجاز لفظی
قرآن و برای نیل به این هدف شکل گرفت و اولین پژوهش‌ها در این زمینه برای
آشنایی بیشتر با این کتاب مقدس و درک ظرافت‌های لفظی آن رواج یافت.
عبدالقاهر جرجانی در اهمیت علم بیان بر این باور است که اگر این علم نبود
علوم دیگر صورت و شکل نمی‌یافت و در پرده می‌ماند. وی این علم را دارای فواید
و محاسنی می‌داند که در حساب نمی‌آید و دقت و تعمق، آن محاسن را محدود
نمی‌کند.

در نظر جرجانی «هیچ علمی را نمی‌بینی که ریشه اش استوارتر و شاخه اش بلندتر
و میوه اش شیرین تر و گلش خوشبوتر و ثمره اش شریفتر و خورشیدش نورانی تر باشد
از علم بیان. علمی که اگر وجود نداشت هرگز نمی‌دیدیم که زبانی بافت سخن را با
رنگ‌ها و نقش‌های گوناگون بیاراید و گوهر لفظ را به شکل‌های زیبا درآورد و از آن
زیورهای گرانبها سازد. از دهان مروارید و از زبان سحر خارج کند، شاهد آورد و

شکوفه‌ها و گل‌های تازه به تو دهد و میوه‌های شیرین و شاداب برای تو از این درخت چیده در پیش تو نهد» (بخشی از مقدمه جرجانی بر کتاب دلائل الاعجاز).

از زمان عبدالقاهر جرجانی تا کنون آثار فراوانی در زمینه بلاغت تألیف شده و دیدگاه‌های گوناگونی در کتاب‌ها ارائه شده است. اختلاف نظرها و تعاریف گوناگون و دیدگاه‌های متفاوت درباره موضوعات گوناگون علم بیان اگرچه گاهی زمینه تشتت را فراهم کرده است اما از سوی دیگر این آراء زمینه ساز پیشرفت و ارائه نگاه‌های تازه‌ای در این باب شده است. بی شک یکی از راه‌های ترقی و کمال در هر علمی نقد آراء دیگران و بیان دیدگاه‌های جدید و تبیین این موضوع است. شاید در آغاز قلم زدن در این راه کار ساده‌ای به نظر آید اما با گام نهادن در این راه و آشنا شدن با دیدگاه‌های متفاوت و اندیشه‌های گوناگون صاحب نظران، اهمیت و دشواری راه آشکار می‌شود.

هدف از تألیف این کتاب که برای دانشجویان دوره کارشناسی تنظیم شده است و می‌تواند برای مقاطع بالاتر هم مفید باشد آشنایی علاقه‌مندان به موضوعات بلاغی و تا حدی تبیین و توضیح مباحث علم بیان و نقد و بررسی آن خواهد بود. این کتاب که بر پایه آثار بزرگان فن بلاغت تألیف شده و به دیدگاه‌های معاصرین نیز نظر دارد، کوشیده است که اولاً مسائل گوناگون علم بیان (مجاز، تشبیه، استعاره، کنایه) را همراه برخی موضوعات جدید مثل نماد یا استعاره مفهومی بسادگی توضیح دهد و با آوردن شاهد مثال‌ها آن را تبیین کند ثانیاً تا حدی به نقد برخی از این دیدگاه‌ها بپردازد.

بنابراین در این کتاب نگارندگان به مجاز نگاه دیگری داشته‌اند؛ نه آراء قدما را در این باب یکسره پذیرفته‌اند و نه ارزش آن را مثل برخی از معاصرین یکباره نفی کرده‌اند.

در مبحث تشبیه سعی بر این است که موضوع بخوبی روشن شود و اقسام آن همراه با شاهد مثال‌ها تبیین گردد. در استعاره نیز با توجه به دیدگاه‌های گذشتگان نگاهی به برخی از آراء جدید داشته است در این بخش کوشیده است که مرز میان کنایه و استعاره مرکب و استعاره تمثیلیه روشن شود سپس مبحث نماد را تبیین کند.

در مبحث کنایه نیز ابتدا زمینه‌های پدید آمدن این موضوع مهم بلاغی توجه شده سپس بر اساس تعاریف به اقسام آن پرداخته شده است. ضمن این که سعی بر این بوده که برای تبیین و توضیح هر مطلب در جای جای کتاب از مثال‌های متعدد و جدید استفاده شود و بندرت از شواهد تکراری بهره گیرد.

امید است این کتاب بتواند برخی از ناهمواری‌ها این راه را هموار کند و رضایت خاطر اهل فن را به دست آورد. با این نگاه که نگارندگان مدعی نیستند که در این کتاب نقص و عیبی دیده نمی‌شود، منتظر نقد و نظر منصفانه صاحب نظران هستند. و «به خدا پناه می‌بریم از این که ادعای دانستن چیزی کنیم که نمی‌دانیم و بافت گفتاری را به دست گیریم که نمی‌توانیم تار و پودش را به هم پیوند دهیم و آن را تمام کنیم... به خدا پناه می‌بریم از این که راه ما راه کسی باشد که جدال به باطل او را به خودپسندی می‌کشاند و برای شنونده خود ظاهر سازی می‌کند و پروا ندارد که اگر سخنی از او بر سر زبان‌ها افتاد غش و تخلیطی در آن کرده باشد و معانی و مفاهیم آن سخن استوار نشده باشد» (بخشی از مقدمه دوم جرجانی بر دلائل الاعجاز).

در پایان بر خود فرض می‌دانیم از همه کسانی که ما را در راه به ثمر نشستن این کتاب یاری کردند به ویژه از دست‌اندرکاران سازمان سمت به دلیل پیگیری در کارها، جدیت و همکاری‌های خالصانه، صمیمانه تشکر کنیم. همچنین از سرکار خانم دکتر مریم نافلی که در بخش‌هایی از این کتاب مطالب سودمندی پیشنهاد کردند سپاسگزاری کنیم.

والسلام علیکم ورحمة الله وبرکاته

مؤلفان

اصفهان - مهر ماه ۱۳۹۴